

Badania w działaniu.
Pedagogika i antropologia zaangażowane,
red. nauk. Hana Červinková, Bogusława Dorota Gołębiak,
Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej,
Wrocław 2010, ss. 502

Pierwsza dekada XXI wieku to niewątpliwie okres przełomowy w rodzimych naukach społecznych, w szczególności zaś w polskiej pedagogice, charakteryzujący się wyraźną intensyfikacją odrabiania ogromnych zapóźnień w stosunku do dorobku światowego w zakresie krytycznej recepcji i twórczego wykorzystania w refleksji teoretycznej i praktyce badawczej alternatywnych wobec pozytywistycznego paradygmatów naukowych oraz inspiracji poznawczych rozwijanych na gruncie humanistyki integralnej. Efekt taki był możliwy dzięki wcześniejszym, pionierskim wysiłkom nielicznych środowisk akademickich, ich wybitnych reprezentantów i następnie ich uczniów, którzy postanowili – mimo wszystko – owocnie zrealizować wyzwanie otwierania się na najnowsze dokonania, nurty, orientacje etc. i tym samym dokonać jakościowej przebudowy swoich dyscyplin. W obrębie rodzimych nauk o wychowaniu na szczególne podkreśle-

nie zasługuje tu wkład Zbigniewa Kwiecińskiego i Lecha Witkowskiego oraz środowiska skupionego wokół toruńskiego Ośrodka Studiów Kulturowych i Edukacyjnych.

Kadra naukowa Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu – w zdecydowanej większości czując się uczestnikami tej wspólnoty myślenia – wydatnie współtworzy i twórczo rozwija tak ukierunkowaną działalność, kreując nowe przestrzenie akademickiego dyskursu. Realizując wiele cennych inicjatyw, konsekwentnie – zdaje się ideowo i programowo – zmierzając do ugruntowania i pogłębienia interdyscyplinarnej świadomości metodologicznej współczesnych badaczy społecznych (edukacyjnych) w oparciu o światowy dorobek nauk humanistycznych oraz najbardziej aktualne trendy w ich rozwoju, w tym między innymi z wyraźnym eksponowaniem podejść interpretatywnych, krytycznych, partycypacyjnych, jakościowych etc. Służą

temu w szczególności realizowane przez tę Uczelnię projekty badawcze, konferencje naukowe i dydaktyczne, warsztaty metodologiczne, czy wreszcie serie wydawnicze, na czele z czasopismem *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*.

Jedną z takich serii Wydawnictwa Naukowego Dolnośląskiej Szkoły Wyższej jest Biblioteka Współczesnej Myśli Społecznej poświęcona głównie publikowaniu polskich przekładów znaczących aktualnie dzieł wybitnych humanistów, wspierających wydatnie wysiłek postpozytywistycznej przebudowy podstaw filozoficznych – głównie epistemologicznych i metodologicznych – uprawiania współczesnych nauk społecznych. Już dziewiętnastą publikacją z tej serii jest antologia tekstów różnych autorów zatytułowana *Badania w działaniu. Pedagogika i antropologia zaangażowane*, przygotowana pod redakcją naukową Hany Červinkovej – antropologa kultury, dyrektora Międzynarodowego Instytutu Studiów nad Kulturą i Edukacją Dolnośląskiej Szkoły Wyższej oraz Bogusławy Doroty Gołębniak – pedagoga, prorektora tejże Uczelni ds. nauki i współpracy z zagranicą.

Recenzowana antologia to intencjonalnie, precyzyjnie dobrany zbiór klasycznych i najnowszych opracowań, odnoszących się wprost bądź w ścisłej korespondencji do tradycji badań w działaniu (*action research*). Autorzy wszystkich tych tekstów – reprezentujący różne ośrodki akademickie z wielu krajów – przedstawiają swoje wywody, koncepcje, tropy etc., osadzając je w interdyscyplinarnej perspektywie studiów i badań kulturowo-edukacyjnych. Taki dobór zdecydował o względnej koherentności wy-

kładu całej książki, co jest niewątpliwie wielką zasługą jej redaktorek. Dzięki temu otrzymujemy obszerne, swoiste i wielostronne kompendium wiedzy na temat podstaw filozoficznych, praktyki stosowania, kryteriów oceny badań w działaniu oraz nieuniknionych w tym przypadku dylematów naukowych, humanistycznych, etycznych, politycznych etc. Zgodnie z podtytułem publikacji zawartość i struktura tomu proporcjonalnie i korespondencyjnie uwzględnia zasadnicze wątki światowego dorobku pedagogicznego i antropologicznego w tym zakresie. Przy czym w tekstach pedagogicznych wyraźnie manifestuje się orientacja kulturowa, antropologiczna, etnograficzna, a w tekstach antropologicznych – nastawienie edukacyjne, aktywistyczne, terapeutyczne. Całość spaja wspólnota paradygmatyczna humanistycznie zorientowanych nauk społecznych, w kluczowych dla niej nawiązaniach do podejść interpretatywnych, metodologii jakościowych oraz przede wszystkim teorii krytycznej.

Całość otwiera wstępny artykuł programowy B.D. Gołębniak i H. Červinkovej zatytułowany *W poszukiwaniu emancypacyjno-transformacyjnego wymiaru badań pedagogicznych i antropologicznych*, prezentujący uzasadnienia merytoryczne opublikowania poszczególnych tekstów (m.in. dokumentujący korespondencję z niektórymi autorami, którzy zaproponowali pewne modyfikacje pierwotnego doboru), wyjaśniający podjęte decyzje translatorskie z myślą o ugruntowywaniu adekwatnej polskiej terminologii metodologicznej, ale przede wszystkim – odważnie i bez kompleksów – wpisujący się (miejscami na-

wet „walcząco”) w konstruktywną krytykę paradygmatu pozytywistycznego nauk społecznych oraz ideową dyskusję nad poszukiwaniem nowej, antydogmatycznej, bardziej humanistycznej, właśnie wyraźnie zaangażowanej wiedzy o człowieku/ludziach i jego/ich świecie/światach. Artykuł ten – pisany w imieniu środowiska rodzimych badaczy społecznych – jest jednocześnie swoistym wyzwaniem do sprostania temu zadaniu w warunkach polskich, w ścisłym nawiązaniu do dorobku światowego z tego zakresu.

Przekłady opublikowane w tomie umieszczone zostały logicznie i konsekwentnie w ramach czterech zasadniczych części. W części pierwszej znalazły się dwa klasyczne teksty źródłowe, o znaczeniu „założycielskim” – Kurta Lewina osadzony na gruncie myślenia pedagogicznego oraz Sola Taxa – na gruncie myślenia antropologicznego. W części drugiej umieszczono cztery artykuły: Wilfreda Carra, Stephena Kemmisa, Geralda I. Susmana i Rogera D. Evereda, oraz Petera Reasona i Williama R. Torberta – czołowych reprezentantów tradycji badań w działaniu, prezentujące jej przesłanki filozoficzne i związane z nią różne perspektywy teoretyczne. Część trzecia to pięć opracowań dotyczących pedagogiki zaangażowanej i edukacyjnych badań w działaniu (studia przypadków i refleksje), a część czwarta to z kolei osiem tekstów ukazujących różne oblicza antropologii zaangażowanej. W książce znalazły się ponadto informacje o autorach i noty bibliograficzne pierwodruków. Rezygnując ze szczegółowego, sprawozdawczego omówienia poszczególnych tekstów i zachęcając tym samym

potencjalnych Czytelników do wnikliwego zapoznania się z całością antologii, spróbujemy w tym miejscu wskazać i uzasadnić główne korzyści wynikające z ukazania się tej publikacji, biorąc pod uwagę przede wszystkim aktualną sytuację rozwoju rodzimych studiów i badań pedagogicznych, na tle szerszego kontekstu toczącej się – aczkolwiek nadal mozolnie – niezbędnej przebudowy podstaw metodologicznych uprawiania nauk społecznych w naszym kraju.

Po pierwsze, recenzowany tom jest pierwszą wydaną w języku polskim komplementarną, wyczerpującą monografią w całości poświęconą tradycji badań w działaniu (*action research*). Dotąd dysponowaliśmy bowiem jedynie pojedynczymi artykułami metodologicznymi na ich temat, skrótowymi fragmentami podręczników metodologicznych czy monografii poświęconych głównie pedagogice emancypacyjnej i teorii/pedagogii krytycznej, a także nielicznymi opracowaniami wykorzystującymi tę metodę w praktyce badawczej, przeważnie jako towarzyszącą innym sposobom gromadzenia i analizowania materiału empirycznego. Panowało w naszym kraju (i chyba nadal panuje) powszechne przekonanie, oparte na jasno wyartykułowanych opiniach niektórych ortodoksyjnych metodologów, że nie jest to metoda naukowa, stąd – zrozumiała skądinąd – ostrożność i niepewność w jej aplikowaniu. Dzięki omawianej publikacji badania w działaniu uzyskują z pewnością nową legitymizację poznawczą i od tej pory – miejmy nadzieję – wyraźnie wzrośnie zainteresowanie ich uprawianiem, gdyż – jak przekonują kompetentni autorzy większości zamieszczonych

w niej tekstów – ten sposób praktycznych dociekań humanistycznych, mimo że opiera się na zrewidowanej w stosunku do paradygmatu pozytywistycznego koncepcji nauki, dostarcza nowej, istotnej, aktualnej, operatywnej wiedzy o człowieku i świecie społecznym, dającej podstawy do jego perspektywicznych ulepszeń, wzbogaceń, większego zhumanizowania. Tak rozumiana tradycja badań w działaniu idealnie wpisuje się w nowy paradygmat humanistyki integralnej (lokujący się między nauką, humanistyką, sztuką, etyką i działaniem), z kluczowym dla niej eksponowaniem związków poznania i terapii, na co już dawno temu zwracała uwagę Maria Janion. Taki cel publikacji został zresztą wprost wyartykułowany w artykule wstępnym. Chodzi bowiem – jak podkreślają redaktorki antologii – aby „zachęcić do tego zorientowanego na praktykę, niepozytywistycznego podejścia” (s. VIII).

Po drugie, publikacja ta wydatnie wspiera – podejmowany już od przeszło 30 lat – wysiłek przebudowy rodzimej pedagogiki jako nowoczesnej dyscypliny wiedzy o integralnych powiązaniach inter- i transdyscyplinarnych w obrębie nauk humanistycznych i społecznych, rozwijającej się w ścisłej korespondencji z aktualnym dorobkiem światowym. Chodzi tu przede wszystkim o szersze otwieranie się na nowe inspirujące idee ugruntowujących się w nauce światowej oraz sukcesywnie pojawiających się orientacji i nurtów humanistycznych, począwszy od teorii krytycznej i myśli feministycznej, poprzez współczesne studia kulturowe i różne metodologie badań jakościowych, a także idee postmoderni-

styczne, poststrukturalistyczne, postkolonialne, i wreszcie posthumanistyczne czy postnaukowe. Badania w działaniu – w dużej mierze uprawiane i metodologicznie rozwijane właśnie w obszarze pedagogiki/edukacji – stają się dziś istotnym elementem tego nowego myślenia zarówno epistemologicznego, jak i praktycznego. Recenzowany tom dostarcza przekonujących argumentów na rzecz intensyfikacji uprawiania pedagogicznych/edukacyjnych/nauczycielskich badań w działaniu, krytycznie, ale i konstruktywnie zaangażowanych w pożądaną humanistycznie i cywilizacyjnie transformację polskiej oświaty oraz postulowaną emancypację nauczycieli, uczniów i rodziców na rzecz większej równości, sprawiedliwości i demokracji w funkcjonowaniu procesów dydaktyczno-wychowawczych w naszym kraju.

Po trzecie, w kilku opracowaniach zamieszczonych w recenzowanej książce wyraźnie podkreśla się znaczenie tzw. zwrotu działaniowego we współczesnych naukach społecznych, do czego wydatnie przyczyniło się właśnie rosnące zainteresowanie uprawianiem w wielu krajach pedagogicznie czy antropologicznie zorientowanych badań w działaniu. Wydaje mi się, że stoimy obecnie u progu – kolejnego już przecież – zwrotu w naukach społecznych i humanistycznych, który nazwać by można „zwrotem pedagogicznym”. Wyraża się on w poszerzaniu pola i głębokości prowadzonych badań oraz interpretacji rzeczywistości ludzkiej dodatkowo o perspektywę pedagogiczną, jednak w rozumieniu charakterystycznym dla teorii krytycznej, akcentującym potrzebę zmiany społecz-

nej, emancypacji marginalizowanych, wsparcia prorozwojowego w wymiarze osobowym etc. Tak rozumiana „pedagogia ludzka” ujawniła się, między innymi, w ewolucji kolejnych wydań klasycznego *Handbook of Qualitative Research* publikowanego przez wydawnictwo Sage pod redakcją naukową Normana K. Denzina i Yvonne S. Lincoln, którego trzecia – najbardziej „pedagogiczna” z dotychczasowych – edycja została przybliżona także czytelnikowi polskiemu przez Wydawnictwo Naukowe PWN pod tytułem *Metody badań jakościowych* (2009). Jeśli ów „zwrot pedagogiczny” stanie się rzeczywiście faktem, także w warunkach polskich, to przed środowiskiem pedagogicznym stanie kolejne wyzwanie sprostania – dopiero wstępnie artykułowanej na świecie – nadziei nauk społecznych i humanistycznych na wykorzystanie nowej metodologii poszerzonej o perspektywę pedagogiczną nie tylko do poznawania świata ludzkiego, ale także do jego zmieniania dla dobra człowieka.

Po czwarte wreszcie, opublikowanie tomu *Badania w działaniu* z pewnością wydatnie przyczyni się do pogłębienia świadomości metodologicznej polskich badaczy społecznych, pod warunkiem oczywiście, że zechcą się wnikliwie zapoznać z jego zawartością i poważnie przejąć zawartymi w nim ideami wpisującymi się we współczesny dyskurs naukoznawczy, skoncentrowany przede wszystkim na dobrze argumentowanej krytyce pozytywistycznej wykładni naukowości oraz rzeczywistego znaczenia dokonań tak rozumianej nauki w poznaniu humanistycznym. Nasza antologia wpisuje się w aktualną atmosferę coraz

odważniejszych w Polsce – nadal znacznie zapóźnionych w stosunku do dorobku światowego, choć stale nadrabiających utracony dawniej dystans – sporów o istotę nauki o człowieku, jej miejsca pośród wszelkich dróg poznawania i lepszego rozumienia świata ludzkiego, czy potraktowania na serio wyzwania sprostania ideałowi dążenia do prawdy w tworzeniu wiedzy humanistycznej i kreowania tym samym adekwatnych nowych epistemologii i metodologii badawczych. Wątki odnoszące się do kwestii istoty naukowości, nie tylko bezpośrednio w kontekście badań w działaniu, pojawiają się wielokrotnie w różnych fragmentach recenzowanej książki i to już nie w aurze „wybryków heretyckich”, ale rzeczowo udokumentowanych i wyraźnie zorientowanych humanistycznie dylematów poznawczych i praktycznych. Miejmy nadzieję wobec tego, że antologia *Badania w działaniu*, a także wiele innych przekładów podstawowych prac z zakresu współczesnych badań jakościowych, ukazujących się ostatnio coraz intensywniej w polskich wydawnictwach naukowych oraz owocne wysiłki coraz liczniejszej rodzimej wspólnoty społecznych (w tym pedagogicznych) badaczy jakościowych przyczyni się wydatnie do upowszechnienia i szerszej akceptacji nowych ram dyskursu metodologicznego w naukach społecznych w Polsce.

Na zakończenie ciśnie się na usta oczywiste w tym kontekście pytanie o to, czy metodologia badań w działaniu zostanie uznana za pełnowartościową poznawczo przez komisje dokonujące oceny w postępowaniach o uzyskanie stopni

naukowych w naszym kraju. Jest to pytanie, które dręczy wielu młodych badaczy zainteresowanych stosowaniem tej metody, ale jednocześnie zaniepokojonych obecną niejednoznacznością stanowisk metodologów w tej kwestii. Zapewne w różnych środowiskach akademickich będzie różnie. Nie pozostaje jednak wątpliwości, że tak samo jak kiedyś badania jakościowe musiały mozolnie, ofiarnie, ideowo „wybijać się na niepodległość” i w końcu zostać bezdyskusyjnie uznane za speł-

niające kryteria odpowiednio przeprofilowanej, zhumanizowanej definicji naukowości, tak samo obecnie badania w działaniu muszą – poprzez szerokie, owocne wdrożenie do praktyki badawczej – kontynuować „walkę” o uzyskanie takiego statusu. Dotyczy to przede wszystkim pedagogiki jako nauki praktycznej, a także wielu innych dyscyplin nauk społecznych i humanistycznych.

Dariusz Kubinowski